

ปฏิรูปการเรียนรู้เด็กไทย ด้วยหัวใจนักปราชญ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชนภณ สมหวัง
สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม

สิ่งที่ได้ยืนยันอยู่เสมอในแวดวงการศึกษาปัจจุบัน ก็คือ ต้องมีการปฏิรูปแนวทางการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทความเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย โดยมองว่า รูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมในช่วงศตวรรษที่ 20 นั้น เน้นย้ำแต่การเรียนรู้และท่องจำเนื้อหาในสาระวิชาหลัก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ สังคมศึกษา ซึ่งไม่เพียงพออีกแล้วในโลกแห่งการดำรงชีวิตและการทำงานภายใต้ความท้าทายใหม่

ในปัจจุบัน จึงมีการนำเสนอว่า การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือมีการปฏิรูปการเรียนรู้ใหม่ เพื่อสร้างผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยให้ความสำคัญกับการปลูกฝัง “ทักษะ” ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะในการคิด ทักษะในการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและการทำงาน ทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสาร ควบคู่กับ “เนื้อหา” ในสาระวิชาหลักและความรู้อื่นที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 ไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องโลก ความรู้ด้านการเงิน เศรษฐกิจ ธุรกิจและการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้ด้านพลเมือง ความรู้ด้านสุขภาพ และความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ผ่านหลักสูตรที่มีลักษณะบูรณาการ (Interdisciplinary Curriculum)

แท้จริงแล้ว การปฏิรูปการศึกษา แม้จะเป็นเรื่องใหญ่ที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นครูอาจารย์ ผู้เรียน กระบวนการในการจัดการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล และด้านอื่น ๆ แต่โดยรูปศัพท์แล้ว มีความหมายที่ย้อนกลับไปหารูปแบบเดิม ดังที่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า คำว่า “ปฏิรูป” มีความหมาย 2 อย่างคือ

1. ทำให้กลับเข้าสู่รูปเดิม เพราะคำว่า “ปฏิ” ก็คือกลับไปเป็นอย่างเก่าหรือกลับเข้าที่ ส่วน “รูป” ก็คือ รูปแบบ เมื่อรวมเป็น “ปฏิรูป” จึงแปลว่า ปรับรูปหรือปรับให้กลับเข้าที่ คืออาจจะเกิดความเคลื่อนไหวคลาดออกไป ก็ทำให้เข้าสู่รูปเดิมที่ถูกต้อง
2. ทำให้เหมาะสม หมายความว่า ปรับแก้ให้เหมาะกับสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์

เมื่อย้อนมองดูถึงการเรียนรู้ของคนไทยในอดีตก็จะพบว่า ในสังคมไทยเองก็มีหลักในการเรียนรู้ ที่แสดงให้เห็นถึงการมีทักษะพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความเป็นผู้ดั่งแก่การเรียนรู้หรือที่เรียกว่าเป็นนักปราชญ์ หลักดังกล่าวนี้ก็คือหลักที่เรียกว่า “หัวใจนักปราชญ์” นั่นเอง

หลักหัวใจนักปราชญ์นี้ เป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่จะสร้างบุคคลให้เป็นพหูสูต คือบุคคลที่เป็นผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมาก มีประสบการณ์มาก มีความรู้มาก เป็นผู้คงแก่เรียนหรือที่เรียกว่าเป็นนักปราชญ์นั่นเอง การเป็นนักปราชญ์จึงต้องมีหัวใจนักปราชญ์ ดังภาษาบาลีว่า “สุ.จิ.ปฺ.ติ วินิมุตโต กถํ โส ปญฺหิตโต ภเว. บุคคลผู้ปราศจากการฟัง การคิด การถาม และการเขียนแล้ว จะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร”

1. สุ. มาจากคำว่า สุตะ หมายถึง การฟัง เป็นทักษะพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ในการแสวงหาความรู้ในสมัยก่อน คนที่มีความรู้มากหรือที่เป็นนักปราชญ์จึงเรียกว่า “พหูสูต” คือ ผู้ที่ได้ฟังมามากนั่นเอง (คำว่า สาก ซึ่งเป็นคำที่ใช้กับผู้ที่ยอมรับนับถือพระศาสดา ก็มาจากรากศัพท์ว่า สุ นี้เช่นเดียวกัน) พระพุทธเจ้าทรงเรียกสุตะนี้ว่า เป็นทรัพย์ประการหนึ่ง ต่อมาเมื่อมีวิชาหนังสือแพร่หลาย จึงนับเอาการอ่านหนังสือเป็นสุตะด้วย การฟังหรือการอ่านจึงเป็นกระบวนการแรกหรือเบื้องต้นในการรับรู้ข้อมูลและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ยิ่งในปัจจุบันเป็นสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร ก็ยิ่งที่จะต้องฟังและอ่านข้อมูลต่าง ๆ ให้มาก การฟังหรือการอ่านจึงมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ในสังคมยุคปัจจุบัน ผู้ที่ฟังมากหรืออ่านมาก จึงมีปัญหาประเภทแรก คือ สุตตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง (และอ่าน)

2. จิ. มาจากคำว่า จินตะ หมายถึง การคิด เมื่อรับรู้ข้อมูลเข้ามาแล้วก็นำมาคิดไตร่ตรอง จัดระบบความคิดให้เป็นระเบียบตามกระบวนการในการคิด หรือนำเอาข้อมูลมาจัดระบบใหม่ให้เป็นระบบความคิดของเราเอง การคิดจึงเป็นขั้นตอนในการย่อยสิ่งที่ได้ฟังและอ่านให้เป็นความรู้ของเราเอง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นขั้นตอนในการสร้างความรู้ของเราขึ้นมา ผู้ที่จินตะ จึงมีปัญหาประเภทที่สอง ที่เรียกว่า จินตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด

3. ปุ. มาจากคำว่า ปุจฉา หมายถึง การถาม เมื่อคิดไตร่ตรองแล้ว ยังมีข้อสงสัยหรือไม่เข้าใจก็ไตร่ถามครูหรือท่านผู้รู้ รวมทั้งมีข้อสงสัยใคร่รู้ก็สืบค้นหาคำตอบจากแหล่งความรู้แหล่งอื่น ๆ เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้องชัดเจน กล่าวได้ว่า การถามนี้ เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติอย่างหนึ่ง เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความสงสัยและข้อคำถามต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น ถามว่ามนุษย์เราเกิดมาจากไหน เกิดมาได้อย่างไร โลกมีมานานแล้วหรือยัง และจะยังคงอยู่นานแค่ไหน เป็นต้น การถามจึงมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ปรัชญาหรือความรู้ที่ยิ่งใหญ่ ดังที่มีผู้ไปถาม สตีเฟน ฮอว์กิง (Stephen Hawking) ว่า ในวัยเด็กคุณมีพรสวรรค์พิเศษเหนือกว่าเด็กอื่น ๆ หรือคุณพัฒนาความสามารถขึ้นมาในภายหลัง ซึ่งเขาได้ตอบว่า “เด็กทุกคนมักตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นอยู่รอบ ๆ ตัว ถามว่า มันคืออะไร ทำไมต้องเป็นอย่างนั้น มันเกิดได้อย่างไร แต่เมื่อพวกเขาเติบโตขึ้น กลับถูกสั่งสอนว่า คำถามเหล่านี้ เป็นเรื่องโง่เขลา หรือไม่พวกเขาก็ไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจน ตัวผมเองเป็นแค่เด็กที่ไม่ยอมโต ผมยังตั้งคำถามอยู่เสมอว่า ทำไมและอย่างไร” (มติชน 27 เมษายน 2546 หน้า 14)

4. ติ. มาจากคำว่า ติชิต หมายถึง การเขียน รวมถึงการพูดหรือการสื่อสาร เมื่อรู้อย่างชัดเจนแล้วก็ลงมือบันทึกไว้ หรือเขียนหรือพูดแสดงความคิดเห็นนั้นเพื่อสื่อไปยังผู้อื่น อันเป็นการแสดงออกถึงความรู้ความสามารถของเราให้ผู้อื่นได้เข้าใจหรือรับรู้ด้วย

ในวัฒนธรรมการเรียนรู้ของประเทศเพื่อนบ้าน คือ พม่า ก็มีหลักในการเรียนรู้ที่ดีหรือหลักหัวใจนักปราชญ์ ซึ่งก็คือหลักเดียวกันกับหัวใจนักปราชญ์ของไทย แต่ได้แบ่งออกเป็น 8 หัวข้อ คือ 1.สุ คือ สุณณะ พังเป็น 2.จิ คือ จินตณะ คิดเป็น 3.ปุ คือ ปุณณะ ถามเป็น 4.ภา คือ ภาสณะ ตอบเป็น 5.วิ คือ วิจาณะ วิจารณ์เป็น 6.ลิ คือ ลิขณะ บันทึกลงเป็น 7.สิ คือ สิกขณะ ค้นคว้าเป็น และ 8.ธา คือ ธารณะ ทรงจำ

ปัจจุบัน สังคมได้ก้าวเข้าสู่ยุคของข่าวสารข้อมูลหรือเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) ที่ข้อมูลความรู้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ซึ่งเป็นโอกาสและความท้าทายในการสร้างสรรค์สติปัญญาและการเรียนรู้ที่สำคัญ การนำเอาหลักหัวใจนักปราชญ์มาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์สติปัญญาสมัยใหม่จึงมีความสำคัญ กล่าวคือหลักสุตะนั้น เป็นหลักที่ทำให้เข้าถึงข้อมูล (Data) เมื่อมีข้อมูลแล้วก็นำมาจัดรูปแบบ จัดประเภทและประมวลผลด้วยหลักจินตะ แล้วสร้างสรรค์เป็นความรู้ (Knowledge) และปัญญา (Wisdom) ด้วยหลักของปุณาและลิขิต อันเป็นหลักสูงสุดที่แสดงให้เห็นถึงความรู้ ความเข้าใจ ความแตกฉานในองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ และสามารถใช้อรรถความรู้ในศาสตร์นั้น ๆ เพื่อการทำงานหรือประกอบกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จ กลายเป็นนักปราชญ์

หลักหัวใจนักปราชญ์นี้ จึงยังเป็นหลักแห่งการศึกษาและเรียนรู้ที่สำคัญ ไม่ว่าจะยุคสมัยจะเปลี่ยนไปแค่ไหนก็ตาม การปฏิรูปการศึกษาเพื่อนำไปสู่ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 แท้จริงแล้วก็เป็น การกลับไปสู่พื้นฐานการเรียนรู้ของมนุษย์ (Return to Basic) 3 ประการ คือ การอ่าน การเขียน และการคิด นั้นเอง การปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันจึงมุ่งเน้นไปที่ทักษะพื้นฐานในการรู้หนังสือ ทักษะการคิด ทักษะการทำงาน ทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนทักษะการใช้ชีวิต ในการแสวงหาความรู้ นำตนเองในการเรียนรู้ได้ มีความมั่นใจในตัวเอง กระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ เป็นผู้ผลิต มุ่งความเป็นเลิศ สามารถดำรงชีวิตด้วยความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น เป็นพลเมืองที่ดี รู้และเคารพกติกา มีระเบียบวินัย คำนึงถึงสังคม คิดถึงภาพรวมโลก มีคุณธรรม ยึดมั่นในสันติธรรม มีความเป็นไทย เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม และแบ่งปันประสบการณ์ เป็นต้น

หลักหัวใจนักปราชญ์จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาและเรียนรู้ในสังคมยุคปัจจุบัน ที่เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ถ้าการศึกษาและการเรียนรู้ปราศจากหลักหัวใจนักปราชญ์แล้ว ก็จะนำไปสู่วิกฤตการณ์แห่งปัญญา และก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสังคม ดังที่จะเห็นได้ในสังคมปัจจุบัน ที่หลาย ๆ กรณีมีแต่ผู้ที่แสดงความคิดเห็นตามความรู้สึก แต่ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการและเหตุผล ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาที่ขาดการอ่าน การฟังหรือการศึกษา และการคิดที่ชัดเจน การปฏิรูปการศึกษาด้วยการส่งเสริมหลักหัวใจนักปราชญ์ จึงเป็นการกลับไปหามาตรฐานการเรียนรู้พื้นฐานของมนุษย์ ที่จะทำให้นมนุษย์เป็นสัตว์แห่งการเรียนรู้ตลอดไป (Lifelong Learning)